

УДК 330.142.22

*Л.В. Варода, Чортківський інститут підприємництва і бізнесу
Тернопільського національного економічного університету*

АНАЛІЗ МЕХАНІЗМУ ФОРМУВАННЯ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

У статті досліджений механізм формування власного капіталу банківських установ України. Здійснений аналітичний огляд формування власного капіталу вітчизняних банків на сучасному етапі їх функціонування.

Ключові слова: капітал, власний капітал, капіталізація, регулятивний капітал, адекватність капіталу.

Постановка проблеми. За два останні десятиріччя як в більшості високорозвинених країн, так і в країнах, рівень економічного розвитку яких значно нижчий, спостерігалися системні банківські кризи, які провокували різке погіршення не лише макроекономічної, а й соціально-політичної ситуації. Характерним є те, що ці кризи стали наслідком прогалин у системі банківського регулювання і нагляду, особливо в питаннях, які стосуються капіталізації банків. Як показує досвід, наявність фінансово стійких банківських інститутів, здатних бути надійними фінансовими посередниками, є основою національної фінансової системи будь-якої країни. У свою чергу ключовим елементом стабільності банків та їх ефективного розвитку є достатній рівень капіталу як важливий елемент довіри до банківської системи.

Аналіз останніх публікацій. Механізм формування банківського капіталу є предметом досліджень таких вітчизняних вчених, як М.Д. Алексеєнко, О.В. Васюренко, А.П. Вожжов, А.С. Гальчинський, Я.В. Грудзевич, О.В. Дзюблюк, Ж.М. Довгань, О.Д. Заруба, О. Клименко, А.М. Мороз, В.Ю. Прозоров, Л.О. Примостка, М.І. Савлук, В.С. Стельмах, Р.І. Тиркало, Н.М. Шелудько та ін. При розгляді даної проблеми, необхідно спиратися на знання та досвід зарубіжних країн, відображений у працях таких зарубіжних учених, як Є.Ф. Брігхем, Р. Гільфердинг, Е.Дж. Долан, Т.У. Кох, С.Л. Брю, К.Р. Макконелл, Ф.С. Мишкін, Д. Полфреман, Л.Р. Міллер, П.С. Роуз, Дж.Ф. Сінк, В.М. Усоскіна.

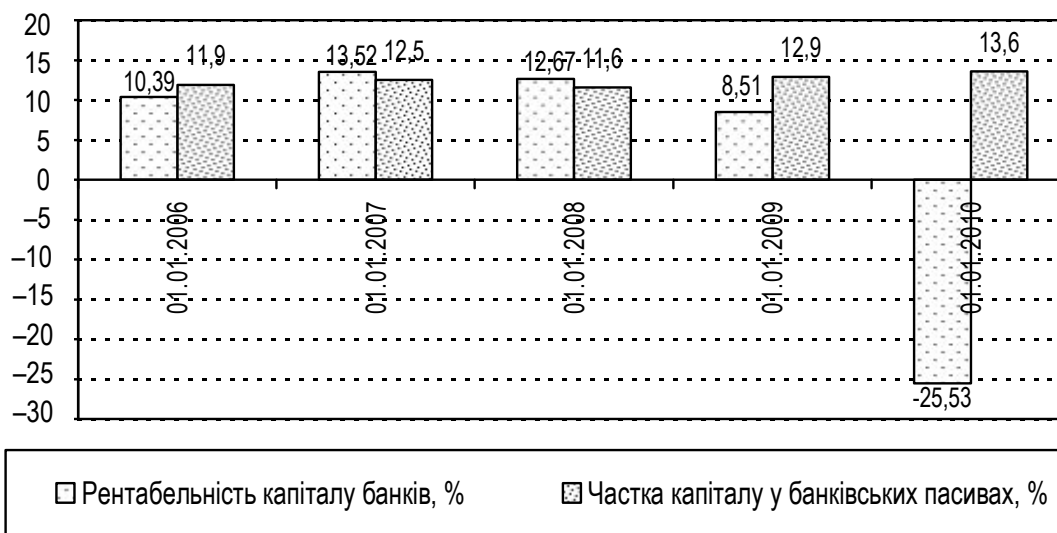
Не вирішені раніше частини проблеми. Переважна більшість робіт науковців зорієнтована на дослідження питань сутності та ролі власного капіталу в забезпеченні високого рівня капіталізації банків і банківської системи України в цілому. Значно менше уваги приділяється вивченню проблем механізму формування власного капіталу. Недостатньо вивченою залишається проблема оцінки власного капіталу,

необхідного для забезпечення фінансової стійкості та ліквідності банківських установ, а також застосування новітніх інструментів підтримання його достатності та підвищення рівня капіталізації. Особливою гостротою проблема достатності банківського капіталу набула в період кризи 2007–2009 рр., що в свою чергу призвело до значного реформування фінансової системи і банківської системи зокрема.

Метою дослідження, викладеного в цій статті, є висвітлення тенденцій та особливостей механізму формування власного капіталу банківських установ у сучасних умовах їх функціонування.

Виклад основного матеріалу. В Україні спостерігається низький рівень капіталізації банків, який не забезпечує належним чином їхню фінансову стабільність. Аналіз тенденцій останніх років вказує на поступове зниження рентабельності власного капіталу комерційних банків із майже 11 до 25,53 %. Показник рентабельності капіталу банків свідчить про прибутковість компанії, рівень ефективності фінансової системи. Як бачимо з рис. 1, у 2005–2008 рр. банківські установи мали позитивний показник рентабельності капіталу та відповідали оптимальному значенню даного показника. Однак на початку фінансової кризи 2008 р. спостерігається зниження показника рентабельності капіталу до 8,51 %, а у 2009 р. від’ємне значення рентабельності капіталу – на рівні 25,53 %. Цей факт свідчить про скорочення обсягів операцій банків у четвертому кварталі 2008 р. та у наступному році. Особливо скоротилися обсяги кредитних програм банків, що викликано загостренням економічної кризи. Частка власного капіталу у банківських пасивах протягом п’яти років поступово збільшувалася від 11,9 до 13,6 %.

Рис. 1. Частка власного капіталу у банківських пасивах та рентабельність капіталу українських банків

Для розрахунку достатності власного капіталу банків використовуються основні положення Базельської угоди. Структура та порядок визначення регулятивного банківського капіталу визначається Інструкцією “Про порядок регулювання діяльності банків в Україні”, затвердженою постановою Правління НБУ від 28 серпня 2001 р. № 368 [1], та в інших нормативних актах Національного банку України, які побудовані на міжнародних стандартах і враховують основні вимоги Базельського комітету до оцінки банківського капіталу.

Відмітимо, що призначення регулятивного капіталу банківської установи полягає в забезпеченні покриття різних ризиків, які притаманні банківській діяльності. Водночас банки за допомогою регулятивного капіталу сприяють забезпеченню збереження банківських вкладів, підтримці фінансової стійкості, підтриманню відповідного рівня довіри до банку, здійсненню ефективної та стабільної банківської діяльності.

При розрахунку загальної суми регулятивного капіталу банку на додатковий капітал (капітал другого рівня) накладаються певні обмеження. При визначенні розміру регулятивного капіталу банку загальний розмір основного та додаткового капіталу банку зменшується на суму відвернень.

З метою регулювання та оптимізації функціонування банківських установ Національним банком України встановлені обов’язкові нормативи, яких повинні дотримуватися банки у процесі своєї діяльності на території України. Зокрема, достатність капіталу вітчизняних та іноземних банків обчислюється за допомогою нормативів: мінімального розміру регулятивного капіталу (Н1); адекватності регулятивного капіталу (платоспроможності) (Н2); співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (Н3).

Норматив мінімального розміру регулятивного капіталу (Н1) визначається законодавчими актами України. Банківські установи в Україні зобов’язані підтримувати розмір регулятивного капіталу не нижче встановленого рівня. Вітчизняне законодавство визначає, що мінімальний розмір регулятивного капіталу банку має становити 10 млн. євро. Банки, які мають регулятивний капітал менший, зобов’язані збільшити його розмір відповідно до таких вимог:

- а) розмір регулятивного капіталу яких більший, ніж 8 млн. євро, збільшити його розмір до 01.07.2009 – 9 млн. євро і до 01.07.2010 – 10 млн. євро;
- б) розмір регулятивного капіталу яких менший, ніж 8 млн. євро, збільшити його розмір до 01.01.2010 – 7 млн. євро, до 01.01.2011 – 8,5 млн. євро, до 01.01.2012 – 10 млн. євро.

Щороку окремим рішенням Правління НБУ визначається та встановлюється мінімальний розмір регулятивного капіталу в гривнях на відповідний період (рік) у розмірі, еквівалентному розміру нормативного значення, яке встановлене в євро. Мінімальний розмір регулятивного капіталу в гривнях визначається НБУ кожний рік. Його мають дотримуватися банки на кінець кожного періоду (року), що регулюється.

Мінімальний розмір регулятивного капіталу (НІ) вітчизняних банків на 2009 р. у гривнях, еквівалентний розміру нормативного значення в євро, становить 74 194 тис. грн. [4]. При цьому НБУ встановлено, що у 2009 р. для отримання письмового дозволу на проведення банківських операцій, банківські установи зобов’язані дотримуватися розміру регулятивного капіталу, розрахованого в гривнях, еквівалентного розміру, встановленого в євро: 10 млн. євро – 74 194 тис. грн., 15 млн. євро – 111 291 тис. грн., 20 млн. євро – 148 389 тис. грн. [4].

Згідно зі статтями 7, 15, 55, 56 Закону України “Про Національний банк України”, статтями 31, 32, 35, 47, 66 Закону України “Про банки і банківську діяльність”, з метою забезпечення стабільної діяльності банків України постановою Правління НБУ від 28.08.2001 № 368 затверджені зміни в Інструкцію про порядок регулювання діяльності банків в Україні, яка зареєстрована в Міністерстві юстиції України 26.09.2001 за № 841/6032. Про це йдеться в постанові НБУ від 9 липня 2010 р. № 273, зареєстрованій в Міністерстві юстиції 6 липня 2010 р. за № 471/17766, текст якої має у своєму розпорядженні РБК-Україна.

Зокрема, в постанові йдеться про те, що банки, які на дату набуття чинності цієї ухвали мають регулятивний капітал менший, ніж 120 млн. грн., зобов’язані збільшити його до цього розміру до 1 січня 2012 р.

Норматив адекватності регулятивного капіталу відображає здатність банку своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за своїми зобов’язаннями, що впливають із торговельних, кредитних або інших операцій грошового характеру. Для його розрахунку активи поділяються на групи за ступенем ризику та підсумовуються з урахуванням відповідних коефіцієнтів зваження, присвоєних для кожної групи. Усі активи банку діляться на п’ять груп за ступенем ризику з такими коефіцієнтами: перша група активів – ступінь ризику 0 %, друга – 10 %, третя – 20 %, четверта і п’ята – 50 і 100 % відповідно. Чим вище значення показника, тим більша частка ризику, що її приймають на себе власники банку, і навпаки – чим нижче значення, тим більша частка ризику, що її беруть на себе кредитори або вкладники банку. Нормативне значення Н2 для

діючих банків має бути не меншим ніж 10 %. Для банків, що розпочинають операційну діяльність, НЗ має становити протягом перших 12 місяців діяльності з дня отримання ліцензії не менше 15 %, протягом наступних 12 місяців – не менше 12 %, надалі – не менше 10 % [1].

Адекватність капіталу банківських установ України коливається в межах 14,95–18,08 % (рис. 2), тобто відповідає встановленим нормативним значенням даного показника.

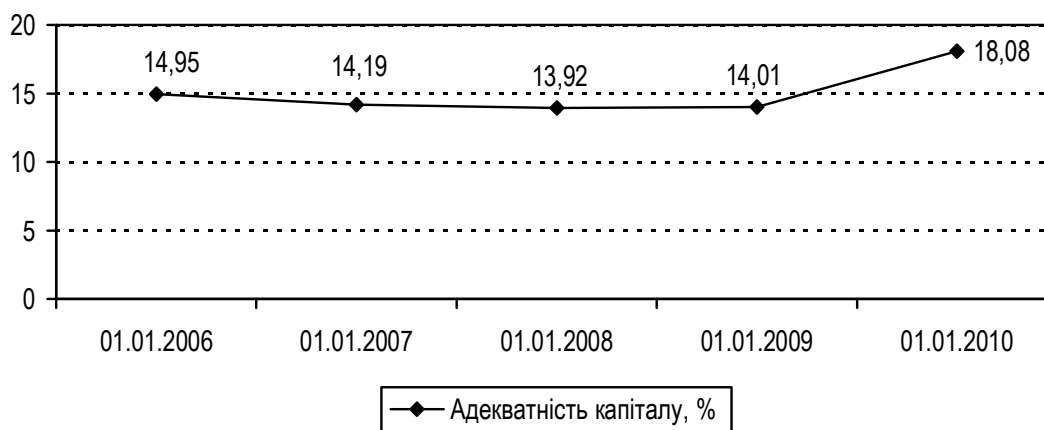
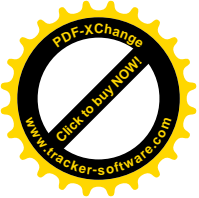

Рис. 2. Адекватність капіталу комерційних банків України

Зазвичай банківську діяльність визначають методом стрес-тестування. В Угорщині, приміром, адекватність банківської системи складає 14 %. Якщо через неповернення кредитів вона впаде нижче 8 %, то ситуація характеризуватиметься як стресова. Очевидно, що такий сценарій застосовують і до наших банків, аби визначити, наскільки достатнім є запас капіталу при погіршенні кредитного портфеля, зміні валютного курсу та відсоткових ставок, впливі клієнтів і наскільки при цьому акціонери готові підвищити капіталізацію банку. Показник адекватності капіталу за результатами стрес-тесту на 01.01.2010 наведений в табл. 1. Зауважимо, що достатній рівень показника адекватності капіталу становить 6 %.

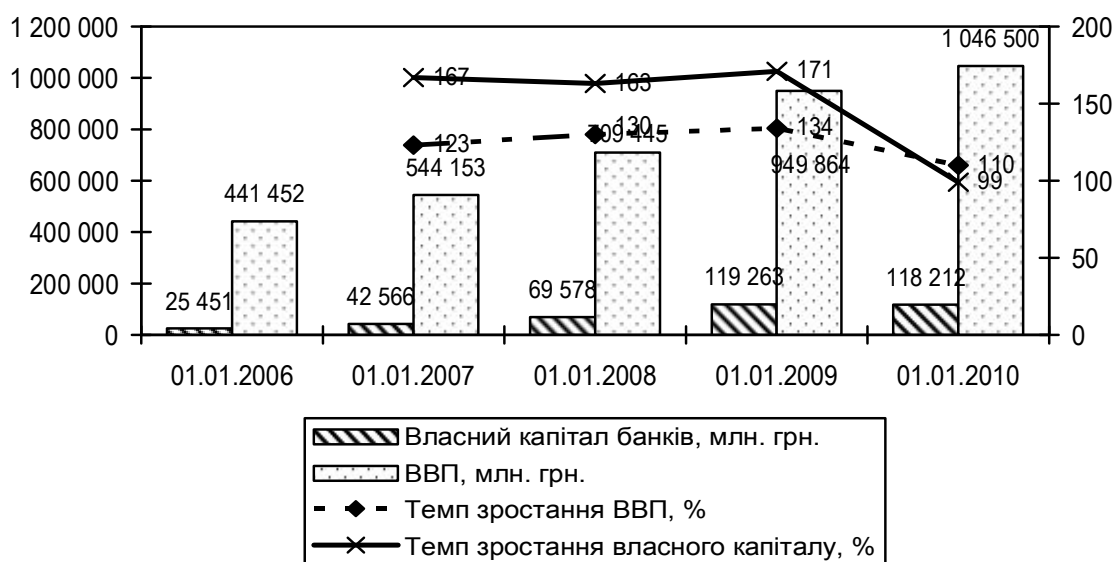
Норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (НЗ) відображає розмір регулятивного капіталу, необхідний для здійснення банком активних операцій. Норматив НЗ розраховується як відношення регулятивного капіталу банку до сукупних активів. При цьому до сукупних активів банку не включається сума сформованих резервів за всіма активними операціями. Нормативне значення показника НЗ має бути не менше 9 % [1].

Упродовж 2005–2008 рр. спостерігаємо перевищення темпів зростання власного капіталу вітчизняних банків порівняно з темпами зростання ВВП. Однак у 2009 р. дані свідчать про темпи зниження як ВВП, так і власного капіталу банків відповідно до 110 та 99 % (рис. 3).

Таблиця 1

Назва іноземного банку	Назва дочірніх банків в Україні	Показник адекватності капіталу, %
OTP Bank NYRT	ОТП Банк	16,20
PKO Bank Polski	Кредобанк	15,40
Skandinaviska Enskilda Banken AB (SEB)	СЕБ Банк	10,30
Societe Generale	Профінбанк ФК "ПростоФінанс"	10,00
Swedbank	Сведбанк	9,90
BNP Paribas	Укрсиббанк	9,60
Credit Agricole	Індекс-банк КІБ Креді Агриколь	9,00
ING Bank	ІНГ Банк Україна	8,80
Alpha Bank	Астра Банк	8,22
Intesa Sanpaolo	Правекс-Банк	8,20
EFG Eurobank Ergasias	S.A. Universal Bank	8,17
Erste Group Bank AG	Ерсте Банк	8,00
Raiffaisen Zentralbank Oesterreich (RZB)	Райффайзен Банк Аваль	7,80
Unicredit	Укрсоцбанк	7,80
Pireaus Bank Group	Pireaus Bank	6,00

Рис. 3. Темпи зростання власного капіталу вітчизняних банків порівняно з темпами зростання ВВП

Дані табл. 2 свідчать про стійку тенденцію збільшення частки власного капіталу банків України у ВВП. Якщо на початок 2006 р. досліджуваний показник не досягав 6 %, то за станом на 1 січня 2009 р. питома вага власного капіталу у ВВП зросла до 12,6 %, а на 1 січня 2010 р. зменшилася до 11,3 %. Враховуючи, що впродовж аналізованого періоду норматив адекватності регулятивного капіталу банківської системи України коливався в межах 14,95–18,08 %, є підстави говорити про позитивні тенденції в динаміці цього показника. Це може сприяти подальшому економічному розвитку держави та підвищенню рівня капіталізації вітчизняних банків. Норматив адекватності капіталу є ключовим показником, який характеризує співвідношення власних коштів і всіх банківських ризиків. В українських банках є певний запас міцності, оскільки критичним може бути зниження показника Н2 до 11 %. За міжнародними управлінськими принципами 1 % повинен бути у запасі банків при нормативі 10 %. Однак не можна забувати, що ризики за певних обставин, наприклад, у випадку погіршення макроекономічної ситуації, можуть зростати швидко, і тоді незначний запас міцності за критерієм капіталу, який є в наявності, може швидко зникнути.

Таблиця 2

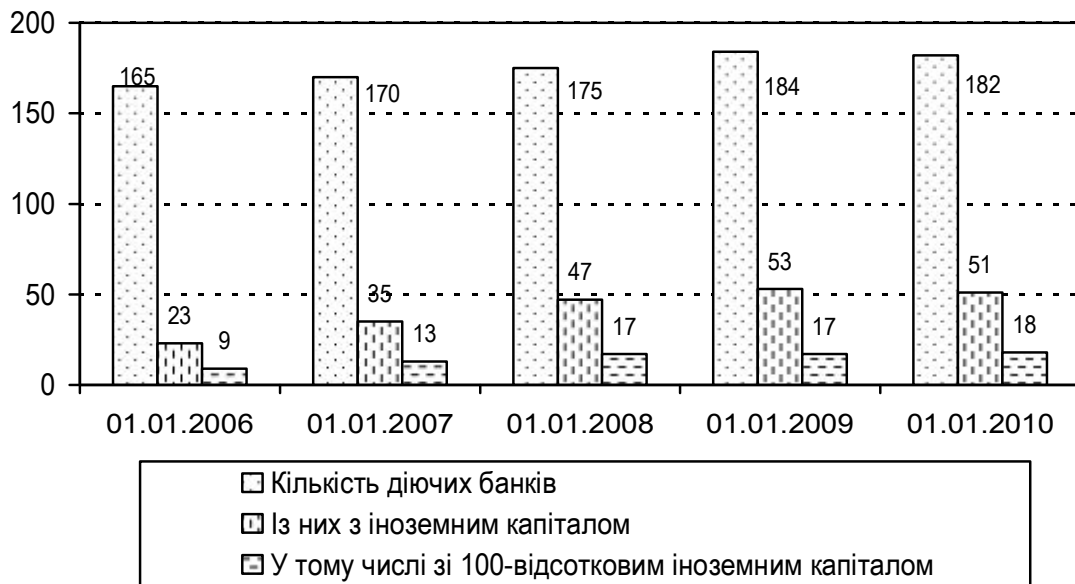
Капіталізація банківської системи України

Показник	01.01.2006	01.01.2007	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010
Власний капітал, усього млн. грн.	25 451,0	42 566,0	69 578,0	119 263,0	118 212,0
Темпи зростання власного капіталу, %	–	167	163	171	99
Валовий внутрішній продукт, млн. грн.	441 452	544 153	709 445	949 864	1 046 500
Темпи зростання ВВП, %	–	123	130	134	110
Частка капіталу у ВВП	5,76	7,8	9,8	12,6	11,3
Норматив адекватності регулятивного капіталу, %	14,95	14,19	13,92	14,01	18,08

Іще один, на наш погляд, важливий аспект проблеми. Занадто низька капіталізація вітчизняних банків, що стало особливо помітним після вступу України до СОТ, може призвести до того, що вони виявляться неконкурентоспроможними порівняно з іноземними грошово-кредитними установами. Частка останніх у банківській системі нашої країни поступово збільшується. Так, за станом на 01.01.2010 питома вага іноземного капіталу в банківській системі України уже становила

35,8 %. Це – 51 банківська установа, із них 18 зі 100-відсотковим іноземним капіталом (рис. 4). Також слід зауважити, що в кризових умовах частка іноземного капіталу, яка сягнула зазначеного показника, є серйозною загрозою для фінансової стійкості вітчизняних банків.

Рис. 4. Банківські установи з іноземним капіталом

З одного боку, прихід іноземного капіталу у вітчизняну банківську систему означає додаткові ресурси для активних операцій, кредитування нашої економіки і громадян. Важливо, що з надходженням іноземних інвестицій до нас приходять і зарубіжний передовий досвід роботи та управління банками, ведення банківського бізнесу, нові банківські технології, автоматизація банківських процесів. Але, з іншого боку, виникає і небезпека: маючи сприятливіші стартові умови, передусім у сфері капіталізації, іноземні банки можуть витіснити з ринку українські, як уже сталося в деяких східноєвропейських країнах – Польщі, Чехії, Угорщині та ін. І якщо не буде вжито кардинальних заходів щодо підтримки нашої банківської системи, то це загрожуватиме економічній незалежності України та незалежності її банківської системи.

Тому, на наш погляд, має бути економічна межа оптимального впливу зарубіжного капіталу на вітчизняні банки. Приблизні розрахунки свідчать, що цей рівень становить 20–25 %. Подальше збільшення викликає занепокоєння, оскільки загрожуює самостійності банківської системи. Вітчизняні банки поступово витіснятимуться іноземним капіталом

зі сфери кредитування великих підприємств, передусім у сировинних галузях, що дуже небезпечно.

Для запобігання такому процесу українські банки повинні підвищувати свій рівень капіталізації, що є основним фактором посилення конкурентоспроможності.

Національний банк України встановлює обов'язкові вимоги до мінімального розміру статутного капіталу. Так, на момент реєстрації банку він не може бути меншим 10 млн. євро.

Зазначимо, що позитивною тенденцією є постійне нарощення банківськими установами власного капіталу (табл. 3). Понад 55 % власного капіталу становить статутний капітал комерційних банків, і протягом 2000–2009 рр. спостерігається динаміка збільшення цієї частки.

Таблиця 3

Капітал комерційних банків України протягом 2000-2009 рр. [2]

Показник	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Капітал, млн. грн.	6 450	7 854	9 981	12 882	18 420	25 445	42 526	69 578	119 263	115 175
Сплачений статутний капітал, млн. грн.	3 666	4 576	6 003	8 116	11 605	16 111	26 372	42 873	82 454	119 189
Частка сплаченого статутного капіталу в загальному обсязі капіталу, %	56,8	58,3	60,1	63,0	63,0	63,3	62,0	62,0	69,1	103,5

З метою більш поглибленого аналізу розглянемо структуру власного капіталу банків України та простежимо його динаміку (табл. 4).

Слід відзначити стійке збільшення власного капіталу банків. Лише під час фінансової кризи 2009 р. спостерігається його незначне зменшення. Однак питома вага власного капіталу до активів банківських установ і в цей період має тенденцію до збільшення. Більш ніж 88 % у структурі власного капіталу банків України належить статутному капіталу. Його частка у абсолютному вимірі постійно збільшується. Як видно з табл. 4, не менш важливу роль відіграють резерви та прибуток банку (частка у загальній сумі сягає 10–7 % відповідно). Проте слід зауважити, якщо в абсолютному вимірі ці показники динамічно зростають, то в загальній сумі спостерігається мінлива тенденція: 2006–2008 рр. характеризувалися скороченням частки резервів та прибутку у власному капіталі. Період фінансової кризи характеризує ці складові елементи з від'ємним значенням.

Таблиця 4

Структура власного капіталу банківських установ [2]

Показник	01.01.2005	01.01.2006	01.01.2007	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010
Власний капітал, усього млн. грн.	18 421,0	25 451,0	42 566,0	69 578,0	119 263,0	118 212,0
Чисті активи, млн. грн.	134 347,9	213 878,0	3 40179,0	599 396,0	926 086,0	875 582,0
Власний капітал банків, % до активів	13,7	11,9	12,5	11,6	12,8	13,5
Статутний капітал, млн. грн.	11 648	16 144	26 266	42 873	82 454,0	104 202,0
Питома вага статутного капіталу у власному капіталі, %	63,2	63,4	61,7	61,6	69,1	88,1
Резерви банків, млн. грн.	3 875,4	5 505,6	5 602,0	5 821,0	10 696,0	-49 536,4
Питома вага резервів у власному капіталі, %	21,0	21,6	13,0	8,3	10,7	-41,9
Прибуток банків, млн. грн.	2 523,3	3 294,6	41 44,0	6 669,0	7 304,0	-14 321,4
Питома вага прибутку у власному капіталі, %	13,7	12,9	9,7	9,5	7,3	-12,1

Відмітимо, що за останні роки зростання власного капіталу відбувалося за рахунок найважливіших джерел його формування – прибутку та резервів банківських установ. Це один із найдешевших способів зростання капіталізації банків. Головні передумови збільшення прибутку знаходяться у сфері діяльності менеджменту і власників банківської установи. 2009 р. характеризується від'ємним фінансовим результатом банківських установ України, що є характерним явищем у період фінансової кризи. Останні п'ять років рівень функціонального розвитку українських банків істотно підвищився. Але, незважаючи на тенденцію збільшення вітчизняного банківського капіталу, порівняння обсягів власного капіталу з обсягами банків провідних країн світу свідчить про істотну різницю. Зазначимо, що сукупний обсяг власного капіталу діючих банківських установ України майже дорівнює обсягу власного капіталу лише одного європейського банку середнього рівня і є нижчим від обсягу власного капіталу найбільших банків світу.

Висновки. Вищенаведене дає підстави для висновків про те, що питання механізму формування власного капіталу належить до найскладніших та потребує вирішення. Дані показників капіталізації банків і рівня їх прибутковості показали низький рівень капіталізації банків, який обмежуватиме можливості щодо нарощування обсягів кредитування саме у той період, коли реальна економіка, потребуватиме дедалі вагомішої фінансової підтримки. Рівень прибутковості банків є таким, що відповідає достатньому. Ситуація нестабільності, кризові явища спричиняють зміни, що відбуваються у динаміці окремих показників, зокрема скорочення строків залучення пасивів та розміщення активів, зростання попиту на іноземну валюту як джерело заощаджень, замороження довгострокових проектів. Реальний сектор економіки відчуває дефіцит ресурсів, населення втрачає довіру до банківських вкладів. У свою чергу банки зменшують обсяги кредитування фізичних осіб, зростають депозитні та кредитні ставки.

Список літератури

1. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс] : постанова Правління НБУ від 28.08.2001 № 368. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
2. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
3. Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України від 30.04.2009 № 259 : положення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
4. Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України [Електронний ресурс] : постанова Правління НБУ від 09.06.2010 № 273. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.

Summary

The mechanism of formation of the own capital of bank establishments of Ukraine is investigated. The analytical survey of formation of the own capital of domestic banks at the present stage their functioning is carried out (spent).

Отримано 08.12.2010

Варода, Л.В. Аналіз механізму формування власного капіталу банківських установ [Текст] / Л.В. Варода // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць. – Суми: УАБС НБУ, 2010. - Т. 30. - С. 69-79.